

Βαλκάνια 2000
Όψεις εθνικής στρατηγικής
του Κώστα Σημίτη

Το πρόβλημα των Σκοπίων προέκυψε γιατί δεν έχουμε απαντήσει πειστικά στο ερώτημα ποια πρέπει να είναι η ελληνική βαλκανική πολιτική. Η βαλκανική πολιτική της κυβέρνησης υπήρξε πρόχειρη και ευκαιριακή. Διαμορφώθηκε με πρότυπα του 1912.

Α. Το Σεπτέμβριο του 1991 η ελληνική κυβέρνηση επιδίωξε τη σύγκληση μιας κοινής σύσκεψης Ελλάδας, Βουλγαρίας και Ρουμανίας για την αντιμετώπιση των εξελίξεων στη Γιουγκοσλαβία. Η σύσκεψη αυτή δεν πραγματοποιήθηκε λόγω της έντονης αντίδρασης της Γερμανίας και της Ιταλίας. Η ιδέα της σύσκεψης είναι απόρροια "της πολιτικής των αξόνων".

"Πολιτική των αξόνων" είναι η πολιτική που επιδιώκει συμμαχίες με βάση παραδοσιακές αντιπαλότητες και φιλίες κρατών, ώστε να δημιουργεί κοινά μέτωπα ικανά να επιβάλουν τη θέλησή τους στους υπολοίπους. Σύμφωνα με τη προσέγγιση αυτή Ελλάδα και Σερβία έχουν παραδοσιακή φίλια. Θα μπορούσαν να συνεργασθούν για να αντιμετωπίσουν από κοινού τα Σκόπια. Επίσης Σόφια, Τίρανα και Αθήνα έχουν κοινά συμφέροντα. Τα Τίρανα θέλουν να στηρίξουν την Αλβανική, η Σόφια τη βουλγαρόφωνη μειονότητα των Σκοπίων. Άρα οι τρεις μαζί μπορούν να συνεργασθούν ακόμα και για το διαμελισμό του κράτους των Σκοπίων.

Η "πολιτική των αξόνων" κυριάρχησε την εποχή του πρώτου παγκόσμιου πολέμου. Χαρακτηρίζεται από την έλλειψη επιδιώξεων για την προώθηση κοινών οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων. Στόχος της η ηγεμονική παρέμβαση. Γι αυτό και παραβλέπει το εθνικό φαινόμενο, τις επιδιώξεις των λαών, την ανάγκη τα νέα σχήματα κρατών να έχουν τη στήριξη των πληθυσμών τους.

Άγνοεί επίσης την ευρωπαϊκή διάσταση. Εμείς δεν καθορίζουμε μόνοι, με όποιους συμμάχους επιλέγουμε στην περιτοχή, τις τύχες των Βαλκανίων. Οι Ευρωπαίοι διαμορφώνουν και αυτοί τις εξελίξεις. Τα Σκόπια αποτελούν πρόβλημα για την Ελλάδα, γιατί η κυβέρνηση αδιαφόρησε για τις επιδιώξεις και αντιδράσεις των Ευρωπαίων και απέτυχε να αυτό να τους πείσει για την ορθότητα της άποψής μας. Είναι εξορχιστικό ο λόγος των Σκοπίων να έχει περισσότερη πέραση από το λόγο της Ελλάδας. Το λάθος δεν μπορεί όμως να είναι αποκλειστικά των "άλλων", αφού αυτοί οι "άλλοι" είναι για έντεκα χρόνια τώρα εταίροι και σύμμαχοί μας.

Μια δεύτερη συνηθισμένη στο Υπουργείο Εξωτερικών προσέγγιση είναι η "νομικιστική". Την χαρακτηρίζει η πεποίθηση ότι σύμφωνα με φίλια και συνεργασίας μπορούν να ξεπεράσουν υπάρχοντα προβλήματα. Τελευταίο παράδειγμα αυτής της νοοτροπίας ήταν το προτεινόμενο σύμφωνο φίλιας με την Τουρκία με εκκρεμή τα κύρια προβλήματα, όπως το Κυπριακό. Αλλά και στις βαλκανικές σχέσεις επικράτησε η ίδια αντίληψη. Η διάσκεψη των Υπουργών Εξωτερικών των Βαλκανικών χωρών το 1988 υιοθέτησε ένα "μηχανισμό πολυμερούς συνεργασίας". Σήμερα διαπιστώνουμε ότι παρά τις επαφές των

Υπουργών και τις συνθήκες βρισκόμαστε και πάλι στο σημείο μηδέν. Η συνεργασία των λαών χρειάζεται πολλά περισσότερα από επίσημες διακηρύξεις φιλίας.

Η εξέλιξη των σχέσεων μεταξύ Γερμανίας και των υπολοίπων δυτικοευρωπαϊκών χωρών μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο αποδεικνύει ότι η φιλία είναι αποτέλεσμα οικονομικής και πολιτιστικής συνεργασίας, όλο και στενότερης διαπλοκής των κοινωνιών. Μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας σε σύνορα μήκους 300 χιλμ περίπου υπάρχουν σήμερα μόνο δύο διαβάσεις στο ανατολικό και δυτικό άκρο. Οι κάτοικοι της Ξάνθης για να περάσουν στο βουλγαρικό έδαφος, στην ακριβώς απέναντι μεριά που απέχει περίπου σαράντα χιλιόμετρα, πρέπει να κάνουν ένα ταξίδι εκατοντάδων χιλιομέτρων. Η Καβάλα που θα μπορούσε να αποτελέσει κέντρο εμπορίου με τη Βουλγαρία δεν έχει ούτε σιδηροδρομική, ούτε ευθεία οδική σύνδεση. Η ιδεολογική αντιπαλότητα του ψυχρού πολέμου δεν έχει ξεπεραστεί. Και από τις δύο πλευρές των συνόρων επικρατεί η καχυποψία.

Μια τρίτη προσέγγιση στα εξωτερικά προβλήματα είναι η "εθνικιστική". Πολλοί θέλουν να αντιτάξουν στην εθνικιστική έξαρση των γειτόνων μας μια αντίστοιχη έξαρση και καλλιεργούν τον μεγαλοϊδεατισμό. Ο εθνικισμός των γειτόνων μας, όπως και των λαών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, είναι αντίδραση στη μακρόχρονη καταπίεση από μια κεντρική εξουσία στο όνομα του διεθνισμού. Έχει απελευθερωτικό χαρακτήρα. Οι λαοί αυτοί αναζητούν και διαμορφώνουν την εθνική τους ταυτότητα. Η εθνική σύγκρουση υποκρύπτει άλλωστε και κοινωνική διαμάχη. Οι Σέρβοι και οι Ρώσοι είχαν επιβάλει προς όφελός τους ένα καταμερισμό των οικονομικών δραστηριοτήτων και του εθνικού προϊόντος σε βάρος των άλλων εθνότητων. Οι άλλες εθνότητες επιδιώκουν τώρα να ανατρέψουν τον καταμερισμό αυτό.

Στην Ελλάδα δε συμβαίνει κάτι ανάλογο. Η εθνικιστική αντίδραση έχει καθαρά αμυντικό χαρακτήρα. Αμυντικές στάσεις οδηγούν σε φοβίες, εσωστρέφεια και απώλεια πρωτοβουλιών. Η κυβέρνηση στην περίπτωση της Αλβανίας επέμεινε στα τρία προξενεία, δεν έδωσε την οικονομική βοήθεια, καλλιέργησε αλυτρωτικές τάσεις με αποτέλεσμα μια νέα εχθρότητα.

Ο εθνικισμός μας πρέπει να είναι δημιουργικός, να διαμορφώνει μια εξωτερική πολιτική παρουσίας και επιρροής. Οι εξελίξεις στα Βαλκάνια θα έπρεπε να αποτελούν για μας πρόκληση για δραστηριοποίηση. Είμαστε μια δύναμη στην περιοχή. Έχουμε σε σχέση με τους γείτονές μας την ισχυρότερη οικονομία, την πιο αναπτυγμένη κοινωνία, την μεγαλύτερη εθνική συνοχή, τις καλύτερες σχέσεις με τις αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες. Λόγω της ένταξης μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχουμε τη δυνατότητα να είμαστε ο προνομιακός συνομιλητής των γειτόνων μας.

Η κυβερνητική πολιτική αγνόησε όλα αυτά. Ακολούθησε όσα θα έπρεπε να έχει αποφύγει, τους άξονες, τον αμυντικό εθνικισμό, τους νομικισμούς. Απέναντι στους Ευρωπαίους συμπεριφέρθηκε άλλοτε ως μεγάλη δύναμη, άλλοτε ως υποτελής σύμμαχος. Η επιβεβλημένη μάχη για το σύμβολο "Μακεδονία" δόθηκε έτσι καθυστερημένα και χωρίς στρατηγική. Συνέπεια είναι να επικρατεί στην κοινή γνώμη η αίσθηση μιας πιθανής εξευτελιστικής εθνικής ήττας. Η ξеноφοβία, ο διαχωρισμός των πολιτών σε πατριώτες και μη, ο σωβινισμός και η

αδυναμία αξιοποίησης των διεθνών διασυνδέσεών μας θα είναι η σοδειά αυτής της πολιτικής.

Β. Η κατάσταση στα Βαλκάνια θα πααμείνει για πολλά χρόνια ρευστή. Η οικονομική κατάρρευση, η κοινωνική εξαθλίωση και η υπανάπτυξη των δημοκρατικών θεσμών θα τροφοδοτούν τον εθνικισμό και τη συγκρουσιακή αντίληψη. Γι αυτό είναι αναγκαίο η χώρα μας να διαμορφώσει ένα πλαίσιο αρχών για τη τάξη πραγμάτων που πρέπει να επικρατήσει στα Βαλκάνια. Μόνον έτσι η εξωτερική πολιτική μας θα αποκτήσει σταθερότητα και δεν θα καθορίζεται από τις αντιδράσεις των γειτόνων μας.

Καθοριστικές αρχές της πολιτικής μας πρέπει να είναι:

1. ειρήνη και ασφάλεια στα Βαλκάνια
2. δημοκρατικός πλουραλισμός και κράτος δικαίου
3. οικονομική συνεργασία και αρωγή

Ειδικότερα:

1. Η ειρήνη και ασφάλεια στα Βαλκάνια δεν συμβιβάζεται με εμφύλιες, εθνικές ή διεθνικές συρράξεις. Οι βαλκανικοί λαοί και ιδίως τα Σκόπια πρέπει να κατανοήσουν ότι ανάπτυξη και ευημερία των κοινωνιών τους δεν μπορεί να βασίζεται στην επέκταση των εδαφικών τους δικαιωμάτων. Αν βασική τους επιλογή αποτελεί ο προσανατολισμός τους στα σύγχρονα πρότυπα ανάπτυξης, τότε πρέπει να δεχτούν ότι η προσφυγή στη βία και οι συνοριακές μεταβολές έρχονται σε σύγκρουση με βασικές αρχές του σημερινού κόσμου για την επίλυση των διαφορών.

Η ευρύτερη Ευρώπη στην οποία επιθυμούν να ενταχτούν είναι μια Ευρώπη πολύμορφων διασυνδέσεων και εξαρτήσεων, μια Ευρώπη που οργαώνεται συλλογικά με διαρκή ειρηνική διαπραχμάτευση. Είναι μια Ευρώπη συλλογικών κανόνων και αρχών. Είναι η Ευρώπη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Συμβουλίου της Ευρώπης και της ΔΑΣΕ.

Στα πλαίσια αυτά πρέπει να εξετάσουμε την προώθηση μιας διάσκεψης για την ειρήνη και ασφάλεια στα Βαλκάνια και τις δυνατότητες δράσης της ΔΑΣΕ στη περιφέρεια αυτή, όπως και τη θεσμική διασύνδεση αυτών των περιοχών με το Συμβούλιο της Ευρώπης. Η πολυδιασπασμένη σε κρατίδια Γιουγκοσλαβία, τα Σκόπια ως μη βιώσιμο κράτος, αλλά ως πιθανός μοχλός ανακατατάξεων στην περιοχή, θα αποτελούν μόνιμες εστίες κινδύνων. Η Ελλάδα πρέπει να επιδιώξει τη συνέχιση του γιουγκοσλαβικού σχήματος με προϋποθέσεις όμως οι οποίες θα εκτονώσουν τις αιτίες της κρίσης, με την ισσορροπία ισχύος ανάμεσα στις δημοκρατίες, τον ενιαίο οικονομικό χώρο και την αυτονομία των κρατών στη διάθεση του εθνικού τους προϊόντος.

2. Εφ'όσον οι λαοί αυτοί στρέφουν τους προσανατολισμούς τους σε πρότυπα ανάπτυξης των κοινωνιών της Δυτικής Ευρώπης, εφ'όσον άμεσα ή έμμεσα δηλώνουν την πολιτική τους βούληση για συμμετοχή στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης, οι αρχές του δημοκρατικού πλουραλισμού και του κράτους δικαίου πρέπει να διέπουν καθοριστικά το πολιτικό τους σύστημα. Αποτελούν δικλείδες αποτροπής πολλών αδιεξόδων του εθνικισμού, των εμφυλίων διενέξεων και της κοινωνικής αντιπαράθεσης.

Τα μεινотικά προβλήματα, όπου πραχματικά υπάρχουν, δεν επιλύονται

ούτε με αλυτρωτικές πολιτικές ή μεγαλοϊδεατισμούς, αλλά ούτε με καταπίεση ή ηγεμονισμό των κρατούντων έναντι των μειονοτικών πληθυσμών.

3. Τα Βαλκάνια πρέπει να ενταχτούν και αυτά στο ευρύτερο διεθνές οικονομικό σύστημα. Αυτό σημαίνει ότι, ανεξάρτητα από τις επιλογές για τη μορφή της μικτής οικονομίας που θα επιλέξει η κάθε μια από τις χώρες αυτές, πρέπει να κατακτώνται συνεχώς ευρύτεροι βαθμοί ελευθερίας στη διακίνηση αγαθών, υπηρεσιών, προσώπων και κεφαλαίων σ' ολόκληρο το Βαλκανικό χώρο. Ταυτόχρονα πρέπει να αναζητηθούν οι πόροι και τα άλλα τεχνικά μέσα που θα συμβάλουν στην έξοδο των χωρών αυτών από την οικονομική κρίση.

Η αποκατάσταση ενός κλίματος πολύπλευρης οικονομικής συνεργασίας και αρωγής πρέπει να διαδεχθεί τη σημερινή κατάσταση της καχυποψίας και της ανασφάλειας. Οι κίνδυνοι θα ξεπεραστούν μόνο με την ενσωμάτωση των βαλκανικών κρατών στη ευρωπαϊκή οικονομία με τρόπους που να εξασφαλίζουν τη μελλοντική επιβίωσή τους.

Γ. Η δική μας συμβολή στη εξέλιξη αυτή πρέπει να είναι τμήμα της εθνικής μας στρατηγικής. Τμήμα συνεκτικά δεμένο με τις κύριες κατευθύνσεις της εθνικής μας στρατηγικής και όχι αντιφατικό απόσπασμά της.

Δύο είναι οι κυρίαρχες κατευθύνσεις της εθνικής μας στρατηγικής που ενδιαφέρουν τη θεματική που εξετάζουμε:

α) Η τήρηση των κανόνων του διεθνούς δικαίου. Η διασφάλιση των εθνικών μας συμφερόντων μπορεί να προαχθεί μόνο σε μια διεθνή κοινωνία που σέβεται και εφαρμόζει κανόνες δικαίου. Γιατί για μια μικρή χώρα όπως η δική μας με συχκυριακές ή μόνιμες απειλές και με ανοικτά εθνικά θέματα μόνο η προσφυγή στους κανόνες του διεθνούς δικαίου διασφαλίζει αποτελεσματικά την ασφάλειά της και όχι η ένοπλη αναμέτρηση. Άρα οι κανόνες του διεθνούς δικαίου, όπως αυτοί προκύπτουν από διεθνείς συμβάσεις ή από οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, το Συμβούλιο της Ευρώπης, η ΔΑΣΕ, πρέπει να αποτελούν κύριο μοχλό πίεσης για την πραχμάτωση της εθνικής μας στρατηγικής.

Σε μια διεθνή εξέλιξη όλο και πιο πυκνών ρυθμίσεων, οργάνων και οργανισμών, που οδηγούν τις διεθνείς σχέσεις από ένα καθεστώς ελεύθερων, ανέλεγκτων αντιπαράθεσεων ή συγκρούσεων σε ένα καθεστώς ελεγχόμενων και συλλογικών αντιμετώπισεων οι κανόνες δικαίου, οι "κανόνες του παιχνιδιού" αποκτούν πρωταρχική σημασία. Η ευβέλεια της αξίωσης για την εφαρμογή τους εξαρτάται όμως από το κατά πόσο οι ίδιοι τους εφαρμόζουμε. Πρέπει να ξεκαθαρίσουμε στην κοινωνία μας ότι η πολιτική μας στα Βαλκάνια πρέπει να έχει γνώμονα αυτούς τους κανόνες παιχνιδιού. Διαφορετικά δεν θα μπορέσουμε να διαδραματίσουμε κανένα ρόλο. Έρποντες ηγεμονισμοί θα οδηγήσουν στην κατακραυγή και την απομόνωση. Αυτά που αντιτάσσουμε στο τουρκικό επεκτατισμό δεν μπορούμε να τα αγνοούμε στην πολιτική μας απέναντι στις χώρες αυτές.

β) Βασικός πυλώνας της δικής μας εθνικής στρατηγικής είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση σ' ένα σχήμα ομοσπονδιακού χαρακτήρα με ευρύτερες διαδικασίες δημοκρατικής νομιμοποίησης των κεντρικών

ευρωπαϊκών εξουσιών. Πρέπει γι' αυτό η θεώρησή μας για τις βαλκανικές εξελίξεις να ξεκινά από το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχει, θα υπάρχει και θα ολοκληρώνεται και προς το δικό μας συμφέρον.

Η προσέγγιση των Βαλκανικών χωρών από τις ΗΠΑ ή την Τουρκία, οι μονομερείς πρωτοβουλίες ευρωπαϊκών κρατών, όπως η διάσπαση της Γιουγκοσλαβίας σε πολλά ανεξάρτητα κράτη, μπορούν να δημιουργήσουν νέα προβλήματα, αν η Κοινότητα δεν είναι σε θέση να προτείνει μια ολοκληρωμένη θέση-προοπτική για την εξέλιξη των σχέσεών της με τις βαλκανικές χώρες. Χρειάζεται συνεπώς η εκπόνηση ενός πλαισίου κοινοτικής πολιτικής και η υιοθέτηση του από όλες τις κοινοτικές χώρες. Η Ελλάδα έχει συμφέρον να πρωτοστατήσει σε μια τέτοια πρωτοβουλία. Αλλά και εμείς πρέπει να έχουμε μια ολοκληρωμένη άποψη για το τι Βαλκάνια θέλουμε, ώστε να μπορούμε να κρίνουμε και να επιλέξουμε αντίστοιχα τη στήριξη επί μέρους αιτημάτων των βαλκανικών χωρών στην Κοινότητα.

Από όσα προηγήθηκαν προκύπτουν συνοπτικά οι εξής θέσεις για την πολιτική μας σε διμερές επίπεδο:

1. Η διεύρυνση σχέσεων φιλίας και συνεργασίας δεν πρέπει να βασίζεται στην "πολιτική αξόνων" ή σε ευκαιριακά κριτήρια συκχυριών, όπως και πρέπει να ξεπεράσει τη "νομικιστική" προσέγγιση των συμφώνων φιλίας.

2. Χρειάζεται η ουσιαστική επικοινωνία-συνεργασία πολιτών και κοινωνιών, η ανάπτυξη και διεύρυνση οικονομικών σχέσεων, τόσο από ιδιωτικούς όσο και από δημόσιους φορείς και η προώθηση της οικονομικής διασυννοριακής ή παραμεθόριας δραστηριότητας. Χρειάζεται περισσότερη πληροφόρηση και διάλογος.

3. Η πολιτική μας απέναντι στον Ελληνισμό της διασποράς στα Βαλκάνια πρέπει να είναι μια σταθερή πολιτική για τα δικαιώματα του ως μειονότητα, με στόχο τη δημιουργική συμβολή του στις επιτόπιες κοινωνίες. Η αφύπνιση του Ελληνισμού των Βαλκανίων πρέπει να είναι αφύπνιση της συνείδησης ως ισότιμων πολιτών και αφύπνιση πολιτιστικής ταυτότητας.

Η Ελλάδα μπορεί να παίξει ένα καθοριστικό ρόλο στην περιοχή. Αρκεί να κατανοήσει ότι για τα Βαλκάνια του 2000 η εθνική στρατηγική πρέπει να είναι διαφορετική από εκείνη του 1912.